

Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. Випуск 19. 2013

Висновок. Здійснений порівняльний аналіз отриманих емпіричних даних продемонстрував, що групи досліджуваних підліткового та юнацького віку мають, переважно, однакові або ж близькі за значеннями показники за шкалами описаних вище психодіагностичних методик. Тим не менше, чітко простежується зростання, хоч і незначне, цих показників із збільшенням віку респондентів, що є закономірною і необхідною умовою адаптації підлітків та юнаків у їхньому соціальному оточенні, адже саме недостатній розвиток пізнавальних, емоційних здібностей тощо, часто виступає однією з причин неефективної навчальної діяльності та труднощів в міжособистісному спілкуванні з оточуючими людьми. Несформованість механізмів соціальної перцепції впливає на процес розуміння підлітками та юнаками художніх творів.

Результати констатуючого дослідження свідчить про те, що переважна більшість досліджуваних не володіють прийомами смислового розуміння художніх текстів. Випадки адекватного розуміння пояснюються не системою навчання у школі та вузі, а стихійним формуванням у деяких досліджуваних прийомів адекватного розуміння текстів. У випускників школи не сформована читацька діяльність, яка забезпечує виокремлення адекватного смислу твору. Досліджувані не готові до читання художньої літератури як до діалогу читача та автора, не мають навичок на культури взаємодії з творами мистецтва. Це підтверджує необхідність пошуку шляхів формування прийомів адекватного розуміння художніх текстів. Це передбачає розробку способів організації читання, що формують прийоми образного реконструювання художнього тексту як складову читацької діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку засобів та шляхів формування смислового читання в ході шкільного навчання.

Отримано 17.03.2013 р.

УДК 316.6

Жорнова О.І.[°]

Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник

ПОНЯТТЯ КУЛЬТУРОТВОРЧОСТІ ЯК ПЕРЕТИН НАУКОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ Й ЗВИЧАЄВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЖИТТЯ

З'ясовано можливості концепту культуротворчості для вивчення культурної і наукової картин світу при дослідженні соціально-психологічних феноменів.

Ключові слова: культуротворчість, звичаєвість соціального життя, культурна картина світу, культурна специфічність, наукова картина світу

Описаны возможности концепта культуротворчества для изучения культурной и научной картин мира при исследовании социально-психологических феноменов.

Ключевые слова: культуротворчество, обычность социальной жизни, культурная картина мира, культурная специфичность, научная картина мира

The capabilities of the concept cultural creativity to explore the cultural and scientific picture of the world in the study of social and psychological phenomena.

Keywords: *cultural creativity, ordinary social life, cultural worldview, cultural specificity, the scientific picture of the world*

Актуальність дослідження. Вплив культурної специфічності на наукове пізнання не викликає серйозних заперечень, проте в емпіричному плані виявлення цієї специфічності завжди постає перешкодою чи додатковою незапланованою задачею як при розробці програми відповідного етапу дослідження, так і при інтерпретації даних, а найчастіше – невизначим тлом, яке свідомо/несвідомо ігнорують.

В соціальній психології культурні специфічності мислення і сприйняття найчастіше спричиняють суперечності при дотриманні дослідником точки зору про універсальність когнітивних процесів. Так, зазначають, що ігнорування обумовленості елементів суб'єктивного досвіду культурою, в межах якої він формується, позначається на вивченні когнітивних процесів: дослідники в центрі розташовують мозок у відриві від культури, що призводить у психології до т. зв. «когнітивного соліпсизму» (М. Н. Доналд, Ю. Олександров, Н. Олександрова та ін.).

Так само й геноми залежать від культури, яка визначає не тільки характер елементів суб'єктивного досвіду, але й позначає відбір самих геномів – це т.зв. «генно-культурна коеволюція» (Ч. Ламсден, Е. Уілсон, Ч. Гушфелт та ін.), «культурна комплементарність геномів» в спільноті (Ю.Олександров).

Пізнання як процес і результат взаємодії з навколишнім середовищем відбиває особливості як побутового, так і будь-якого іншого знання, зокрема – наукового. Наука є складовою культури, яка спричинює певні специфічності, тому вона й відображує світ, явища, інтерпретує факти, типологізує й класифікує їх в різних культурних середовищах несхоже (В. Лекторський, З. Мамардашвілі, Ю. Олександров, Н. Олександрова, В. Петренко, М. Полані, В. Стьопін, А. Юревич, М. Ярошевський та ін.). Різноманітність мов осмислена як репрезентація різного бачення одного явища неоднаковими культурами, а не його різні визначення (В. фон Гумбольдт, Е. Сепір, Б. Уорф та ін.).

Особливо важливо і складно культурну специфічність врахувати при вивченні соціально-психологічних феноменів. Різні культурні специфічності спроможні позначити стиль мислення – конвергентний/дивергентний (К. Пенг, Р. Нісбетт та ін.), його характер, нашаруватися на всі контексти картини світу, вплинути на результати пізнання, а різні соціальні взаємодії, відносини, поведінкові моделі залежать від співвідношення в культурах аналітизму/ індивідуалізму чи холізму/колективізму (М. Варнум, А. Ускул та ін.).

Науковець сам є продуктом культури, а відмежувати її від наукового пізнання – вкрай складно (Л. Грехем, Ж.-М. Кантор та ін.). Тому досліднику на користь зроблених висновків необхідно добирати об'єктивні аргументи, які будуть адекватно розкодовані науковцями різних культур, виходячи з того, що в різних культурах світ осмислений по-різному, і науковці також описують, класифікують, ідентифікують всі явища відповідно до культурної специфічності культурної картини світу. Зрозуміло, українські науковці, вивчаючи соціально-психологічне мислення, опишуть його в формах і смислах, обумовлених специфікою української культури, російські – російської, а німецькі – відповідно німецької.

В заданному культурною специфічністю контексті особливо цікавими постають питання перетину культурної картини світу з науковою; урівноваження культурної і наукової картини світу при дослідженні соціально-психологічних феноменів; врахування культурної специфічності при вивченні соціально-психологічних феноменів. **Мета статті:** з'ясувати можливості концепту культуротворчості для вивчення культурної і наукової картин світу при дослідженні соціально-психологічних феноменів. В цій статті ми, як і в попередніх, де висвітлено результати дослідження звичаєвості соціального життя, використовуємо розроблений нами в межах соціокультурної парадигми дискурс культуротворчості [1-5]. Під дискурсом культуротворчості ми розуміємо упорядковані висловлювання про динаміку культури в контексті а) відступу від непорушності звичаїв як усталеного й звичного в повсякденні; б) формування потрібних схем соціально-психологічного мислення через звичаєвість соціального життя [6-8].

В основі осмислення співвідношення понять «культурна картина світу» і «наукова картина світу» з точки зору врахування культурної специфічності соціально-психологічного аналізу феноменів та вивчення соціально-психологічних явищ через застосування поняття культуротворчості закладено результати досліджень процесу утворення нових елементів досвіду як наслідків нової системної спеціалізації нейронів [9, 10]. Якщо під пізнанням розуміти набування індивідуальним актам/кооперативним взаємодіям, які уможливають ефективне існування в навколишньому середовищі, то культурна специфічність пізнання – це результат діяльної продуктивної взаємодії індивіда з реальним навколишнім середовищем. Звітування/самозвітування (у авторів – звіт/самосвіт) про результати будь-якого індивідуального акту здійснюється в термінах соціума з урахуванням того, як цей результат співдіє колективному.

Дослідження процесу утворення нових елементів досвіду довели, що в його основі – встановлення постійної спеціалізації нейронів відповідно до нової системи відібраних нейронів з числа резервів тих клітин, які не були до цього часу задіяні (у авторів – «які мовчали») та тих, які з'являються як ефект неонейрогенеза, а не «переспеціалізація» нейронів, які вже є спеціалізованими. Це стає підставами для висновків про постійну системну спеціалізацію нейронів – їхню системоспецифічність. Відповідно до цих висновків зроблено умовиводи щодо формування суб'єктивного досвіду: новоутворені системи не змінюють «перед ними існуючі», а «напластовуються» на ті, що зародилися першими (у авторів – як «добавки»). Спеціалізація нейронів щодо елементів суб'єктивного досвіду – це відображення в їхній активності взаємин індивіда з навколишнім середовищем, а не зовнішнього світу самого по собі.

Звертаючи увагу на те, що системи, сформовані на ранніх стадіях онтогенезу, забезпечують мінімальний рівень диференціації (добре/погано, approach/withdrawal), а співвідношення з навколишнім середовищем на цьому рівні диференціації можна описати в термінах емоцій, підкреслено, що всі системи спрямовані на досягання позитивних адаптивних результатів. Формування ж нових системних спеціалізацій нейронів у процесі індивідуального розвитку обумовлює прогресивне збільшення диференційованості в співвідношенні організму й навколишнього середовища. Відповідно до отриманих

результатів науковці осмислюють культуру з системних позицій як структуру, представлену набором елементів (систем) і одиниць, які символізують шляхи досягання колективних результатів у конкретній спільноті на конкретному етапі її розвитку [9, 10].

Наголосимо на функціональному призначенні вживаних нами понять.

Культура – це цілісний продукт життєдіяльності спільноти, який охоплює всі аспекти й рівні спільного існування: від предметно-практичної діяльності до ціннісно-смыслових систем; виникає як досягнуті конвенції щодо колективного існування за визначеними правилами; забезпечує колективну господарську діяльність, безпеку і захист у разі загрози її інтересам; формує загальний світогляд, єдиний спосіб життя, належні типи взаємодії, а також згуртовує спільноту.

Культурна специфічність – атрибут культури як цілісного продукту життєдіяльності спільноти, за яким спільноту розпізнають серед усіх інших спільнот за властивими тільки їй станом і перспективами розвитку, а також культурними кодами. До останніх, як і інші науковці, зокрема, А. Большакова, Р. Якобсон, зараховуємо концепти, константи, архетипи та ін. [11]. Під культурною картиною світу тут постає монолітний фундамент світобачення людини, який різною мірою вміщує етнічний, релігійний, етичний, правовий, науковий, ін. його складники.

Під звичаєвістю соціального життя ми показуємо поверховий зріз культурної картини світу як проявлену культурну специфічність в повсякденному соціальному житті спільноти. А під наукою – інструмент закладення в культурній картині світу площин, заснованих універсальним знанням. Тоді під науковою картиною світу розуміємо генетично пов'язану з культурною картиною світу основу для світобачення, заснованого універсальним знанням.

Найперше взаємозалежність і взаємообумовленість соціального середовища й культурної специфічності стали позначати поняттям соціокультурного. При цьому наголошували: "Не слід забувати, що культурні відмінності, хоч би якими реальними і важливими були, ... як варіації однієї і тієї теми; ... релятивізм культур існує виключно в рамках загального" (Пер. мій – О.Ж.) [12]. Для індивіда ж вищою стає культура своєї групи, бо саме її інтереси можуть бути ним усвідомлені й освоєні, вона як "остання межа", заради якої потрібні жертви приватних інтересів для загальних, які є вищими за свободу, науку, просвіту (Пер. мій – О.Ж.) [13].

Культурна картина світу: утворена в результаті суспільно-історичного розвитку; укорінена в міфологічній свідомості; адекватна природно-кліматичним, часо-просторовим, географічним, технологічним, ін. умовам існування; озвучена/втілена в мові, сформованій відповідно до особливостей існування спільноти і тому властивій тільки їй; містить домішки часів архаїчної культури (Т. Кузнецова, В. Луков, О. Маланчук-Рибак та ін.).

Культурна картина світу як об'єкт наукового дослідження соціальної психології важлива через те, що вона є: звичним повсякденням; генезисом первісних цілісних уявлень спільноти про світ і її місце в ньому; механізмом адаптації спільноти до специфічних умов її існування; механізмом упорядкування, систематизації, осмислення світу; основою для вибору змісту й способу

перетворення світу в предметно-практичній діяльності; способом усвідомлення й осмислення спільнотою світу і буття в ньому; цілісною системою образів, уявлень, знань про навколишній світ і місце людини і речей в ньому; структурою світу, яка віддзеркалює взаємозв'язок доцільності речей та їх функцій із ціннісно-смысловими уявленнями; системним результатом предметно-практичної діяльності, всі елементи/модулі якого мусять бути відображені в структурно-функціональній моделі цієї діяльності як смислові зв'язки, значення, які обумовили оформлення метру (як стилю ритмічної організації), ритму, циклу і простору життєдіяльності; заданим часопростором; конструктором світу не за результатами пізнання, метою якого є об'єктивні знання про світ, а за вираженням світу з точки зору осмисленого світопорядку; осмисленням зовнішніх й внутрішніх джерел небезпеки; соціально-психологічними способами утримання спільноти на відстані від джерела небезпеки; засобами протидії небезпеці, якій неможливо запобігти.

Культурна картина світу стає основою для наукової картини світу. Їх порівняння уможливить встановлення залежностей між елементами культурної картини світу як системи, яка формує соціально-психологічне мислення, і закономірностями перебігу цього процесу. Це стане можливим через те, що культурна картина світу і наукова картина світу є: генетично спорідненими, проте локальними одна до одної; одночасно заснованими однаковими і різними наборами системної спеціалізації нейронів; нетотожними через неподібність умов їх виникнення, часу і простору, а також інструментів їхнього формування.

Від комплементарності наборів системної спеціалізації нейронів культурна картина світу є: універсальною і максимально наближеною до ідеальної наукової картини світу; етнічною, національною, регіональною, соціальною і максимально віддаленою від ідеальної наукової картини світу; індивідуальною – як максимально наближеною, так і максимально віддаленою від наукової картини світу.

Відповідно до завдань дослідження ми зосереджуємо увагу на рівні усвідомлення універсального знання соціокультурною цілісністю. Ідеальна наукова картина світу повинна бути універсальною і ніяк не етнічною, національною, регіональною, соціальною, індивідуальною чи рівня соціокультурної цілісності; реальна – містити елементи культурної специфічності. Особливості становлення і розвитку реальної наукової картини світу розглянемо як результат функціонування системи співвідношень: універсального/локального (знання); індивідуального й соціального (світобачення); автономного й залежного (соціально-психологічного мислення). Нам необхідно маркувати перетин культурної (далі – звичаєвості соціального життя) і реальної наукової картини світу. Наукова картина світу в спільних площинах буде представлена уявленнями, найбільш пристосованим до звичаєвості соціального життя, і поняттями про світ, спрощеними для сприйняття соціокультурною цілісністю.

Для функціональної відповідності ці поняття й уявлення предстануть згорнутими в змістовому, процесуальному, результативному та ін. аспектах і розгорнутими в операційно-інструментальному. А позаяк вони мусять бути долучені до системи культурної картини світу, то буде наголошено на їхніх властивостях несуперечливого входження до неї. Чим далі від цих площин, тим

більше будуть деталізовані зміст, процес, інтерпретації результату наукового пізнання і менше – операційно-інструментальний план як такий, що прислужиться в повсякденні. Властивість же наукової картини світу бути приєднаної до звичаєвості соціального життя значно зменшиться на її периферії. Звичаєвість соціального життя і наукова картини світу є поняттями без речового референту [14]. Ми скористаємось їхнім системним характером і визначимо подібність і відмінність на синхронному рівні.

Таблиця 1 - Результати порівняльного аналізу звичаєвості соціального життя і наукової картини світу на синхронному рівні

Параметри порівняння	Звичаєвість соціального життя	Площини перетину ЗСЖ і НКС як культуротворчість	Наукова картина світу
Системна спеціалізація нейронів	Набір елементів (систем), одиниць, які є символом досягнень колективних результатів	Набір елементів міжсистемних відношень на первинних рівнях у процесі системогенеза	Набір елементів (систем, міжсистемних відношень у процесі системогенеза) суб'єктивного досвіду
Автор	СКЦ	«СКЦ – КТВ»	Суб'єкт
Мета	Щонайбільша інтегрованість соціальної системи	СКБ	Щонайбільша інтегрованість з універсальним знанням
Механізм	Неухильне дотримання ЗСЖ	Конвенції	Виважений дисенсус із універсальним пізнанням
Метод	Диференціація значущих і незначних компонентів	Збалансовування значущих і незначних компонентів	Диференціація значущих і незначних компонентів
Класифікація ситуацій на основі	Дискретного осмислення цілісності, яка змінюється	СКБ	Концепцій, які співвідносяться як кореляти в рамках теоретичної побудови
Ключова проблема при аналізі	Пристосування соціального життя до агресивної інтервенції змін	Урівноваження ЗСЖ і НКС	Пристосування методології до агресивної інтервенції змін

Скорочення: Звичаєвість соціального життя – ЗСЖ; Культуротворець – КТВ; Наукова картина світу – НКС; Соціокультурна цілісність – СКЦ; Соціокультурний баланс – СКБ

Отже: при з'явленні нових, не притаманних культурній картині світу, елементів/модулів, які дослідник домагається визначити як модулі наукової картини світу, логічно проаналізувати їх через постійну спеціалізацію нейронів суб'єкту пізнання; вивчення процесу формування досвіду суб'єкту пізнання доцільно розпочинати з аналізу не новоутворених систем нейронів, а раніше усталених відповідно до їхньої системоспецифічності; враховувати, що спеціалізація нейронів – це відображення в їхній активності взаємин індивіда з навколишнім середовищем, а не зовнішнього світу самого по собі; для досягнення всіх планів з'явлення нових елементів/модулів з'єднати окремі фрагменти цього процесу спочатку в єдину картину світу як симбіоз культурної і наукової, розібрати їх до підґрунтя і встановити витoki: культура як звичаєвість соціального життя чи наука як її складник.

Сутність отриманого дослідницького досвіду в тому, аби сфокусувати увагу одночасно на звичаєвості соціального життя і елементах/модулях наукової картини світу. Важливо чітко усвідомлювати завдання й цілі кожного етапу й не випускати з поля зору жоден план, зокрема – етап культуротворчості як перехідний між ними.

Висновки. Наукова картина світу обумовлена культурною специфічністю культурної картини світу. Можливості концепту культуротворчості полягають у здатності забезпечувати урівноваження культурної і наукової картини світу при дослідженні соціально-психологічних феноменів. Звичаєвість як з'явлення нового в соціальному житті унаочнює закономірний культурно-історичний і соціокультурний розвиток суспільства.

Список використаних джерел

1. Жорнова О. Соціокультурна парадигма та її значення для соціогуманітарних наук / Ольга Жорнова // Вища освіта України. – 2011. - №3 (Додаток 1.- Тематичний випуск «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології». – Т.1. – С. 148-155.
2. Жорнова О. Культуротворчість: історія терміну та еволюція поняття / Ольга Жорнова // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1 К; URL. Електронний ресурс : режим доступу : www.es.rae.ru/mino/158-1090
3. Жорнова О. Соціально-психологічні абрис задуму культуротворчості: сьогочасні дискусії й досвід наукового осмислення / Ольга Жорнова // Психологічні перспективи : Зб. нацк. праць. – К. – Луцьк, 2013. – Вип. 21. – С.28-39.
4. Жорнова О. Замисел культуротворчості та його відбиття на соціальній психології / Ольга Жорнова // Усвідомлення культури – запорука відновлення суспільства. Аспекти розвитку методів виховання і освіти : матеріали XIII міжнар. наук.-практичн. конф., Севастополь, 13-14 квітня 2012 р. / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Севаст. нац. техн. ун-т; наук. ред. голівін В.В.. – Севастополь: Рибэст, 2012. – С.112-116.
5. Жорнова О. Соціокультурні прожекти «хорошого суспільства» як розгортання ідеї культуротворчості Ольга Жорнова // Особистість, суспільство, держава: розуміння свободи і відповідальності : Матеріали XII науково-практичної конференції. – К. : ВНЗ «Національна академія управління», 2012. – С. 146-148.
6. Жорнова О. Соціально-психологічні абрис задуму культуротворчості: сьогочасні дискусії й досвід наукового осмислення / Ольга Жорнова // Психологічні перспективи : Зб. нацк. праць. – К. – Луцьк, 2013. – Вип. 21. – С.28-39.
7. Жорнова О. Культуротворчість: історія терміну та еволюція поняття / Ольга Жорнова // Междисциплинарные исследования в науке и образовании. – 2012. – № 1 К; URL: www.es.rae.ru/mino/158-1090.
8. Жорнова О. Звичаєвість соціального життя як науковий конструкт соціальної психології (на прикладі дискурсу культуротворчості) / Ольга Жорнова // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки
9. Александров Ю.Й., Александрова Н. Л. Комплементарность культуроспецифических типов познания / Юрий Иосифович Александров, Наталья Львовна Александрова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. - 2010. - № 1.- С. 22—35.
10. Александров Ю.Й., Александрова Н. Л. Комплементарность культуроспецифических типов познания / Юрий Иосифович Александров, Наталья Львовна Александрова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. - 2010. - № 3. – С. 12-22.
11. Большакова А. Ю. Теория архетипа и концептология / Алла Юрьевна Большакова // Культурологический журнал. – 2012. – № 1 (7) // Електронний ресурс : режим доступу : http://www.cr-journal.ru/rus/journals/109.html&j_id=9
12. Кребер А., Клакхон С. Культура. Критический анализ концепций и дефиниций / А. Кребер, С. Клакхон. – М. : ФОРУМ "Studia humanitas", 1992 // Електронний ресурс : режим доступу : http://emuseum.mnsu.edu/information/biography/klmno/kroeber_alfred.html.

13. Данилевский Н. Я. Россия и Европа : Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо- романскому / Н. Я. Данилевский / Изд-е 6-е. – СПб. : Изд-во СПб-го ун-та Глаголь, 1995. – 513 с. // Электронный ресурс : режим доступа : http://www.hrono.ru/dsigrafl/bio_d/danilevski_nya.html.

14. Жорнова О.І., Жорнова О.І. Емпіричне дослідження освітньоможливого: до проблеми вимірювання об'єкта з не-речовим референтом / Ольга Іллівна Жорнова, Олена Іллівна Жорнова // Проблеми емпіричних досліджень у психології : матеріали УІ Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., Київ / за заг. ред.І.В. Данилюка, І.В. Ващенко. – К. : ОВС, 2012. – С. 56-60.

Отримано 07.04.2013 р.

УДК 316.64

Клименко І.В. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, кандидат психологічних наук, асистент

Бірюкова А.Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет психології, ОКР «Магістр» 1 рік навчання

ЦІННОСТЕЙ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті узагальнюються відомості щодо становлення сімейних цінностей у підлітковому віці; деталізуються уявлення про вплив ЗМІ на сімейні цінності у суспільстві та роль медіа у процесі соціалізації підлітків; наводяться результати емпіричного дослідження впливу продукції мас-медіа на формування певних стереотипізованих уявлень про образ ідеальної родини та на сімейні цінності підлітків загалом.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, сімейні цінності, соціалізація, медіа-вплив, стереотипні уявлення

В статье обобщаются сведения о становлении семейных ценностей в подростковом возрасте; детализируются представления о воздействии СМИ на семейные ценности в обществе и роль медиа в процессе социализации подростков; приводятся результаты эмпирического исследования воздействия продукции масс-медиа на формирование определенных стереотипных представлений об образе идеальной семьи и на семейные ценности подростков в целом.

Ключевые слова: ценностные ориентации, семейные ценности, социализация, медиавоздействие, стереотипные представления.

This article summarizes information about the formation of family values in adolescence; circumstantiates the idea of the media influence on family values in society and the media role on the adolescents' socialization; and provides the results of an empirical research of the impact of media products on the formation of some stereotyped ideas about the image of the ideal family and the family values in general.

Keywords: value orientations, family values, socialization, media influence, stereotypes

Актуальність дослідження. Роль мас-медіа в житті людини ХХІ сторіччі досягла небаченого досі розвитку. Поряд з популярними та традиційними ЗМІ, такими як телебачення, радіомовлення, друковані видання та Інтернет, відбувається активний розвиток новітніх каналів та засобів поширення медійного